

KONRÁD LORENZ — ZAKLADATEĽ EURÓPSKEJ KLASICKEJ ETOLÓGIE (7. 11. 1903 — 28. 2. 1989)

Koncom februára zomrel Konrád Lorenz — otec klasickej európskej etológie, veľký zoológ, jeden z duchovných vodcov ekologického hnutia, filozofujúci až prorocký prírodovedec.

Ak sa zamyslíme nad jeho rozsiahlym dielom, môžeme ho smelo priradiť k takým menumentom európskej kultúry, ako bol Z. Freud, L. Wittgenstein, A. Schönberg. Patril k tej udivujúcej intelektuálnej klíme „Viedne“ tridsiatych-štyridsiatych rokov, ktorá tieto osobnosti zrodila a ktorej ideály ich celoživotne sprevádzali.

K. Lorenzovi, K. Frischovi, N. Tinbergenovi bola r. 1973 udelená Nobelova cena za ich práce v etológii. Etológia — veda o správaní zvierat, začína písať svoje vlastné dejiny len na začiatku 20. stor. Sprvu je „zostavená“ z rôznych myšlienkových prúdov a hypotéz nad rôznymi prírodnými i filozofickými reflexiami. V užšom kontexte konštituovania svojho predmetu a metód ju môžeme vypátrať prakticky všade tam vo filozofii či psychológii, kde sa uvažuje o pudoch — inštinktoch. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch však (aj zásluhou K. Lorenza) prekračuje rámec špeciálnej vedy smerom k filozofii, k „biologickým“ základom etiky, morálky a teórie poznania. Odráža celé spektrum interdisciplinárnych napätí na pozadí polemiky medzi vitalizmom a mechanizmom (atomizmom).

K. Lorenz sa narodil v Altenburgu 7. 11. 1903 v dome postavenom v štýle barokizujúcej secesie, blízko brehov Dunaja. Už jeho kresby zvierat prezrádajú mimoriadny pozorovací talent. Štúdium medicíny vo Viedni si rozširuje o zoológiu, prostredníctvom ktorej sa spoznáva s vynikajúcim zoológom O. Heinrothom a jeho manželkou. Dvojica jeho učiteľov vydáva po desaťročnom úsilí r. 1933 dielo *Vtáctvo strednej Európy*. V spolupráci s nimi, ako ich obdivovateľ, (práca vzniká ako neinštitucionalizovaná súkromná iniciatíva) si medzi iným uvedomuje, že skúmanie inštinktívneho správania sa vymaňuje z monopolu a osídľeľ psychológie. Etabluje sa ako exaktná zoológická disciplína. Týmto dielom samotný fenomén správania živočíchov dostáva uznanie druhovo špecifického znaku, popri iných napr. morfológických znakoch. Roku 1927 skúma kolóniu kaviek, trpezlivo ju popisuje vo svojom rodnom parku. Neskoršie „pláva“ spolu s krdlom kačiek v blízkych ramenách Dunaja. Roku 1933 získava doktorát z filozofie. R. 1937 píše rozsiahlejšiu stať *Der Kumpan in der Umwelt des Vögels*. Roku 1937 získava s ťažkosťami zle platené miesto súkromného docenta na Viedenskej univerzite.

V prvých prácach skúma K. Lorenz najmä „vrodené učiace mechanizmy“ (to, čo je pred akýmkoľvek učením, aby toto učenie bolo možné). Objavuje aj tzv. obligatórne učenie „vpečatením“ (Prägung). V presne stanovenom období si mláďa vpečatuje vzhľad svojho rodiča, ak nie je prítomný, môže si ho nahradiť „neadekvátnym“ predmetom, napr. plávajúcim človekom.

Vedeckým imperatívom K. Lorenza pri etologických výskumoch bolo vždy pozorovanie vo voľnej prírode — v pôvodnom biotope živočíchov. Odtiaľ pra-

menia potom napätia medzi etológiou a americkým behaviorizmom. Tento skúmal správanie vždy v laboratórnych podmienkach (pokusy s potkanmi v bludisku), snažil sa kvantifikovať niektoré predpoklady psychologických teórií učenia. Sem radíme osobnosti ako E. L. Thorndike, J. B. Watson a neskoršie B. F. Skinner.

Roku 1940 K. Lorenz prijíma miesto riadneho profesora na Katedre porovnávacej psychológie Univerzity v Königsbergu. V silne kantovskom prostredí sa musí postupne vysporiadať s Kantovým kriticismom. Apriorizmus noetický a mravný sa snaží fundovať akýmsi apriorizmom „biologickým“. Publikuje stať *Kantove apriori z hľadiska biológa* [1941] a r. 1943 prácu *Die Angeborenen Formen möglicher Erfahrung*. Na pozadí darvinizmu hľadá v podstate kontinuum medzi zvieracím a ľudským správaním. Vojna preruší jeho práce, odchádza na východný front, odkiaľ sa vracia zo zajatia r. 1949 (s rukopisom knihy napísanej na papieroch z vreciek od cementu). Zakladá Ústav porovnávacej psychológie Rakúskej akadémie vied. Od r. 1951 vedie výskum správania morských živočíchov vo Wilhelmshavene (NSR). R. 1954 sa stáva čestným profesorom münsterskej a neskoršie mníchovskej univerzity. Od r. 1961 až do r. 1973 je riaditeľom Oddelenia pre výskum správania zvierat Ústavu Maxa Planca v Seewisene a Bulderne. R. 1973 sa vracia do Rakúska, kde sa neskoršie stáva čestným profesorom viedenskej a salzburskej univerzity.

Z jeho neskorších prác, ktoré sú filozofickejšie orientované, môžeme spomenúť *So kam der Mensch und der Hund* (1950) a *Das sogenannte Böse* (1963) — často v marxistickej literatúre kritizovaná a diskutovaná kniha, najmä pre ideu dominantnej úlohy agresivity v evolúcii. Dnešná etológia však Lorenzovu ideu či existenciu bojovej apetencie (latentnej motivácie k agresivite) nepotvrdila. Naopak, dnes subsumuje agresivitu pod širšie komplexy správania.

K. Lorenz sa aktívne zúčastňoval ekologického hnutia proti stavbe atómových elektrární, a najmä proti priemyselnému využitiu a zničeniu ramien Dunaja. Prorockou knihou v tomto smere je *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit* (1974).

Mnohé jeho práce podnietili vznik tzv. evolučnej teórie poznania (Evolutive Erkenntnistheorie), ktorá prežíva v súčasnosti svoju publikačnú explóziu. Na sympóziu v r. 1986 venovanom týmto prudko sa vyvíjajúcim metodologickým ideám, bol jednou z ústredných postáv. Vo vstupnej prednáške sformuloval základné postuláty svojho chápania evolučnej teórie poznania, ktoré sa v mnohom líšia, ale aj zhodujú s deduktívno-hypotetickou koncepciou rastu vedeckého poznania K. Poppera.

Našej odbornej verejnosti je, žiaľ, známy len jeden preložený text prednášok z USA z r. 1969 (Zborník *O biologii učení*. Praha 1974.) Biologické predpoklady tu prechádzajú postupne do svojich filozofických dôsledkov. Autor sa zaoberá napríklad otázkou vzniku tradícií cez ritualizáciu a nachádza ich biologický základ. Dostatočne však odlišuje kultúrne špecifikum ľudských tradícií. Podobne ako G. Simmel či A. Gehlen kritizuje modernú civilizáciu, najmä jej patologické poruchy správania (drogy, odcudzenej). Varuje pred nebezpečím rozbiť tradícií v mene krátkodobých cieľov. „Antiscientisticky“ varuje pred nebezpečím ľahkovážneho zavádzania novôt — privilegovanim vedy ako „jednej“ pravdivej významovej artikulácie bytia.

Za mnohé jeho názory a postoje ho rozhodne nemôžeme označiť za ideológa ľavice. Skôr naopak, jeho a Popperove filozofujúce práce ohlasovali v se-

demdesiatych rokoch nástup pravicových vlád, resp. neúspech sociálnodemokraticky orientovaných programov rozvoja západných krajín. Vedecký i filozofický prínos K. Lorenza je však nepopierateľný. Jeho dielo by si zaslúžilo väčšiu pozornosť našej filozofickej obce.

Alan Kővér

200. výročie Veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie

VPLYV FILOZOFICKÝCH IDEÍ VEĽKEJ FRANCÚZSKEJ BURŽOÁZNEJ REVOLÚCIE NA SLOVENSKU

ORAVCOVÁ, M. — MÜNZ, T. — VÁROSSOVÁ, E.: Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Keď si historik filozofie skúmajúci myšlienkové dedičstvo na Slovensku v období 1790—1848/1849 nastoľuje otázku, či a čím jeho vývoj ovplyvnila Veľká francúzska revolúcia, ktorú Hegel metaforicky apostrofoval ako „najväčší dejinný fenomén a nádherný východ slnka“ [1, s. 436], musí sa zastaviť pri dvoch všeobecnejších problémoch. Po prvé ide o objasnenie vzťahu Veľkej francúzskej revolúcie s filozofiou, a po druhé o zohľadnenie historického a politicko-sociálneho časového pôsobenia, ktoré, ako budeme dokumentovať na analýze prameňov a ako vyplýva zo špecifika našich národných dejín, nemalo vždy simultánny a komplexný charakter.

Ohlas a recepcia ideí Veľkej francúzskej revolúcie na Slovensku prešli v rozličných obdobiach a u rozličných autorov značne modifikovanými podobami. Od prvého jej takmer bezprostredného obhájcu J. Belnaya a sprostredkovateľa informácií o vývoji vzťahu cirkvi a štátu v revolučnom Francúzsku Adámyho, cez Berzanóczyho, propagátora prirodzenoprávnej teórie štátu a jakobínsky koncipovaného programu slovenských účastníkov Martinovičovho sprisahania [J. Hajnóci a jeho synovec S. Vrchovský, K. Smetanovič, F. Abafi a ďalší] (I) cez kompromisnícke osvietenske modifikácie (II) vyústil ideový zápas o nové usporiadanie spoločenského a duchovného života v znamení revolučných ideálov na Slovensku do procesu slovenského národného obrodzenia a buržoáznodemokratickej revolúcie 1848—1849 (III).¹

Literatúra k dejinám Veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie nadobudla v súčasnosti obrovské rozmery. S počtom titulov rastie aj škála interpretačných stanovísk, a prirodzene niet núdze o sporné, kontroverzné hľadiská. Popri marxistickej interpretácii, ktorá má svoju tradíciu najmä vo Francúzsku [spomeňme aspoň G. Lefèbra a A. Soboula z katedry francúzskej revolúcie na parížskej Sorbonne], Nemecku [W. Markow], ZSSR [A. Z. Manfred], sa v posledných desaťročiach pod vplyvom nových sociálno-filozofických koncepcií [T. Parsons, T. S. Kuhn] objavujú často veľmi originálne, i keď nie vždy kompatibilné interpretácie, ktoré sa opierajú o detailný výskum rozsiahleho empirického materiálu (tzv. americká hypotéza autorov E. Barberovej 1955, F. L. Forda 1962, R. R. Palmera 1959—1964) a odmietavá reakcia na ňu [A. Cob-

¹ V tomto poradí skúmajú zmienené vplyvy aj 3 časti nášho príspevku.